

ჰანს იონასის „პასუხისმგებლობის ეთიკა“ ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის

კონტექსტში

ვარდო ბერიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის

ფილოსოფიის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი

577145426

Vardo.beridze@bsu.edu.ge

ნაშრომი განიხილავს პასუხისმგებლობის ფილოსოფიის ანთროპოლოგიურ -
ონტოლოგიურ შესაძლებლობას. ამ მიდგომის საფუძველია პასუხისმგებლობა,
როგორც ადამიანის არსი. პასუხისმგებლობა გაგებული - ადამიანის პასუხი მისი
თავისუფლების გამოწვევაზე, არის საკუთარი არსებობის შეგნებული
განსაზღვრის აუცილებლობა. იგი, როგორც რთულად სტრუქტურირებული
ფენომენი მოითხოვს სისტემურ ანალიზს.

არისტოტელეს დროიდან მოყოლებული, ფილოსოფია ყურადღებას არა არსებაზე
ამახვილებს, ცდილობს უპასუხოს კითხვას „რა არის არსება?“, არამედ მისი
არსებობის საფუძვლებზე. კერძოდ, რა არის საფუძვლები, რომლებიც შესაძლებელს
ხდის არსების არსებობას? ფილოსოფიური თვალსაზრისით, სწორი კითხვა
იქნებოდა პასუხისმგებლობის საფუძვლების, მისი „შესაძლებლობის“ საკითხი. ამ
გაგებით, ჰანს იონასის მიდგომა, რომელიც მან წარმოადგინა თავის კლასიკურ
ნაშრომში „პასუხისმგებლობის პრინციპი“, რომელიც გამოქვეყნდა 1979 წელს,
იკვეთება სწორედ პასუხისმგებლობის ფილოსოფიური ანალიზი.
პასუხისმგებლობის შესახებ მსჯელობაში იონასი არსებობის აუცილებლობის
თეზისიდან გამოდის. კითხვის დასმის შემდეგ, „საერთოდ უნდა არსებობდეს თუ არა
რადაც - და არა არაფერი?“ ის შემდეგ პასუხს იძლევა: „რადგან რადაც უნდა იყოს,
მაშინ ... ის უნდა იყოს“ [Йонас, 2004:64]. მისი პასუხისმგებლობის თეორიის
საფუძველია იდეა, რომ არსებობა თავისთავად „კარგია“. პასუხისმგებლობის
ფენომენი ემყარება ადამიანის არსებობის უპირობო ბუნებას. ადამიანი არის და მისი
ყოფნა „კარგია“! ეს განცხადება უდავოდ პასუხისმგებლობის საფუძვლებს ეხება.
ყოფნა პასუხისმგებლობის საფუძველია. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ეს მხოლოდ
ზოგადი პასუხია, რადგან ყველაფერს არსებობის საფუძველი აქვს.

პასუხისმგებლობის წყაროს შესახებ კითხვა, რომელიც მის არსებობას შესაძლებელს ხდის, აქ გაურკვეველი რჩება. რა ვლინდება ადამიანში, როგორც პასუხისმგებლობა? რა არის პასუხისმგებლობის წყარო? ეს კითხვა შეიძლება სხვადასხვაგვარად ჩამოყალიბდეს: რა არის პასუხისმგებლობის ანთროპოლოგიურ-ონტოლოგიური (და ეგზისტენციალური) მნიშვნელობა? ამ კითხვების დიაპაზონი განსაზღვრავს მოცემული ნაშრომის შინაარსს.

სარტრის მიხედვით, თავისუფლება არ არის ადამიანის არჩევანის საგანი - ადამიანი განწირულია თავისუფლებისთვის! და როგორც თავისუფლებისთვის განწირული ადამიანი, „ის პასუხისმგებელია სამყაროზე და საკუთარ თავზე, როგორც არსებობის გზაზე“ [Сартр Ж.-П. 2000: 557]. ადამიანის პასუხისმგებლობა ვრცელდება როგორც მთლიანობაში არსებულ ყველაფერზე („პასუხისმგებლობა სამყაროსთვის“), ასევე ცალ-ცალკე ყველა არსებაზე (რადგან ადამიანი მოქმედებს, როგორც „მოვლენის ან ობიექტის უდავო ავტორი“) და საკუთარ თავზე. და როგორც ქვემოთ იქნება ნაჩვენები, სწორედ საკუთარი თავის მიმართ პასუხისმგებლობაა მთელი სამყაროს, თითოეული ფენომენისა და მასში არსებული თითოეული ობიექტის მიმართ პასუხისმგებლობის პირობა¹. ასეთი პასუხისმგებლობა აბსოლუტურია, ეს არის „ჩვენი თავისუფლების ლოგიკური მოთხოვნა“.

ცნობილია, რომ ფილოსოფიური ანთროპოლოგია ადამიანის არსის, მისი საზღვრებისა და სამყაროში ყოფნის ფორმების გააზრებას ისახავს მიზნად. თანამედროვე ეპოქაში ეს ამოცანა მნიშვნელოვნად იცვლება ტექნოგენური ცივილიზაციის პირობებში, სადაც ადამიანის ქმედება აღარ არის ლოკალური ან მოკლევადიანი. ტექნოგენურმა ცივილიზაციამ წარმოშვა კლასიკური ფილოსოფია ადამიანის შესახებ, როგორც აქტიური არსებისა, რომელიც გარდაქმნის სამყაროს, სადაც მეცნიერული რაციონალურობა „ყოველი ადამიანის საქმიანობის მარეგულირებელი საფუძველია“. ტექნოგენური ცივილიზაციის კრიზისმა (ეკოლოგიური და ანთროპოლოგიური კრიზისები) საფრთხე შეუქმნა კაცობრიობის არსებობას და წარმოშვა „არაკლასიკური ფილოსოფია“. გაჩნდა ახალი იდეოლოგიური ორიენტირების, ანუ ახალი ფილოსოფიის საჭიროება. გაჩნდა ფილოსოფიის საჭიროება, რომელიც მოიცავდა „ადამიანის ტრანსფორმაციულ

¹ პასუხისმგებლობა ჩვენი თავისუფლების შედეგია. სარტრთან თავისუფლება არის საფუძველი, რომელზეც მხოლოდ პასუხისმგებლობის განხორციელებაა შესაძლებელი. პასუხისმგებლობის აბსოლუტურობა გვეუბნება, რომ ის ჩვენი თავისუფლების რეალიზაციის ფუნდამენტური და, შესაძლოა, ერთადერთი გზაა [Сартр Ж.-П. 2000: 558].

აქტივობასა და თვითგანათლებისა და მორალური თვითკონტროლის დონეს შორის კორელაციის იდეას“. სწორედ ამ კონტექსტში იძენს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ჰანს იონასის პასუხისმგებლობის ეთიკა, რომელიც ადამიანის ანთროპოლოგიურ სტატუსს განსაზღვრავს როგორც მომავლის მიმართ პასუხისმგებელ არსებას [Jonas. 1984: 1-3]

იონასის მიხედვით, ტექნოგენური ცივილიზაცია² ახდენს გარკვეულ ანთროპოლოგიურ გარდატეხას. ტექნოლოგიური პროგრესი არ წარმოადგენს მხოლოდ ინსტრუმენტულ განვითარებას. იგი ცვლის ადამიანის არსებობის მოდელს. თუ ტრადიციულ საზოგადოებაში ადამიანის მოქმედება შემოიფარგლებოდა უშუალო გარემოთი, ტექნოგენურ ცივილიზაციაში ადამიანის ძალა იძენს გლობალურ და შეუქცევად ხასიათს. ამ ვითარებაში ადამიანი აღარ არის მხოლოდ „გონივრული არსება“ (*animal rationale*), არამედ ხდება ბიოლოგიური და კოსმოსური პროცესების პასუხისმგებელი სუბიექტი. ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის თვალსაზრისით, ეს ნიშნავს ადამიანის ახალი თვითგაგების ფორმირებას, სადაც ძალა და პასუხისმგებლობა განუყოფელია. პასუხისმგებლობის პრინციპი რომ ერთგვარ ანთროპოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს კარგად ჩანს იონასის მიერ გამოთქმულ ძირითად ეთიკურ თეზისში — „იმოქმედე ისე, რომ შენი ქმედების შედეგები შეესაბამებოდეს ადამიანური ცხოვრების მუდმივ არსებობას დედამიწაზე“ [Jonas, 1979: 23-28]. უნდა ითქვას, რომ ეს არ არის მხოლოდ ნორმატიული მოთხოვნა. იგი ეფუძნება ადამიანის ანთროპოლოგიურ ბუნებას, როგორც არსებას, რომელსაც შეუძლია წინასწარ განჭვრიტოს შედეგები და იკისროს პასუხისმგებლობა ჯერ არმყოფი ადამიანების მიმართ. როგორც ჩანს, იონასი მომავლის ეთიკას განიხილავს ჯერ არმყოფი ადამიანის პრობლემად.

ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის ტრადიცია ხშირად კონცენტრირებულია ადამიანის აქტუალურ არსებობაზე. იონასი ამ საზღვარს სცდება და ეთიკის სუბიექტად აქცევს მომავლის ადამიანს. ეს პოზიცია გარდაქმნის ადამიანის დროით სტრუქტურას, რაც იმას გულისხმობს, რომ ადამიანი განისაზღვრება არა მხოლოდ აწმყოთი, არამედ საკუთარი ქმედებების შორეული შედეგებით. იონასის აზრით,

² ტექნოგენური ცივილიზაცია არის სოციალური სისტემა სოციალური განვითარების ინდუსტრიულ და პოსტინდუსტრიულ ეტაპზე, რომლის გენეზისი ძირითადად ხორციელდება მეცნიერების, ტექნოლოგიის, ტექნოლოგიისა და წარმოების (ანუ მეცნიერებისა და ტექნოლოგიის) და მათ მიერ შექმნილი უკიდურესად ურბანიზებული გარემოს საფუძველზე.

მომავალი თაობების წინაშე პასუხისმგებლობა ადამიანის ღირსების განუყოფელი ნაწილია, რაც მას განასხვავებს ყველა სხვა ცოცხალი არსებისგან [Jonas, 1979: 85-92].

ამგვარად, პასუხისმგებლობა იონასთან აღიქმება არა როგორც სოციალური შეთანხმება, არამედ როგორც ადამიანის ონტოლოგიური მახასიათებელი.

იონასის ფილოსოფიური ანთროპოლოგია სცდება ვიწრო ანთროპოცენტრიზმს. სიცოცხლე, როგორც ასეთი, ფლობს შინაგან ღირებულებას, ხოლო ადამიანი არის ის არსება, რომელსაც შეუძლია ამ ღირებულების გაცნობიერება და დაცვა. აქედან გამომდინარე, ადამიანის განსაკუთრებულობა მდგომარეობს არა დომინაციაში, არამედ **მზრუნველ პასუხისმგებლობაში**.

იონასის კონცეფციაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია „შიშის ევრისტიკას“. იგი ამტკიცებს, რომ იმ პირობებში, როდესაც ტექნოლოგიური მოქმედების შედეგები სრულად ვერ პროგნოზირდება, ეთიკურად გამართლებულია უარესი სცენარის გათვალისწინება. [Jonas, 1979: 63-70]. მისი აზრით, ეს შიში არა ირაციონალური ემოციაა, არამედ ადამიანის ანთროპოლოგიური უნარის — წინდახედულების გამოვლინება. იონასი ტექნოგენური ცივილიზაციის პირობებში წინდახედულებას მიიჩნევს ადამიანის გონივრულობის უმაღლეს ფორმად.

იონასი უარყოფს ვიწრო ანთროპოცენტრიზმს და ამტკიცებს, რომ სიცოცხლეს, როგორც ასეთს, გააჩნია შინაგანი ღირებულება [Jonas, 1974: 214-220]. ადამიანი არის არსება, რომელსაც შეუძლია ამ ღირებულების გაცნობიერება და დაცვა. აქედან გამომდინარე, ადამიანის განსაკუთრებულობა მდგომარეობს არა ბუნებაზე ბატონობაში, არამედ მის მიმართ პასუხისმგებლობაში. ეს მიდგომა ფილოსოფიურ ანთროპოლოგიას აკავშირებს ეკოეთიკასთან და ბიოეთიკასთან, სადაც ადამიანი განიხილება როგორც სიცოცხლის მცველი და არა მხოლოდ მომხმარებელი. „იონასის ეთიკის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სიახლე არის მომავალი თაობების ეთიკურ სუბიექტებად აღიარება.“

ამრიგად, ჰანს იონასის პასუხისმგებლობის ეთიკა ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის ფარგლებში წარმოგვიდგენს ადამიანს, როგორც არსებას, რომლის ძალა ტექნოლოგიურ ეპოქაში თანმიმდევრულად უნდა იყოს შეზღუდული ეთიკური პასუხისმგებლობით. ტექნოგენური ცივილიზაცია ადამიანის წინაშე აყენებს არა მხოლოდ პრაქტიკულ, არამედ ანთროპოლოგიურ კითხვას: შეუძლია თუ არა ადამიანს დარჩეს ადამიანად საკუთარი ძალის პირობებში. იონასის პასუხი ამ

კითხვაზე მდგომარეობს პასუხისმგებლობის პრინციპში, როგორც ადამიანის არსებითი ნიშანი.

ბიბლიოგრაფია

Hans Jonas, The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age (Chicago: University of Chicago Press, 1984),

Hans Jonas, Das Prinzip Verantwortung, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979

Hans Jonas, Philosophical Essays: From Ancient Creed to Technological Man (Chicago: University of Chicago Press, 1974),

Йонас Г. Принцип ответственности Опыт этики для технологической цивилизации. М.: Айрис-пресс,

Сартр Ж.-П. Бытие и Ничто: Опыт феноменологической онтологии. – М.: Республика, 2000.